

LES ACTITUDS DAVANT LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA DE LA MONARQUIA BORBÒNICA

ALBERT ROSSICH I ESTRAGÓ
Secció Històrico-Arqueològica (IEC) i Universitat de Girona

El castellano no fue nunca lengua de imposición.

JOAN CARLES DE BORBÓ
Discurs de lliurament del Premi Cervantes (23 abril 2001)

És un fet indiscutible que la història del català després de 1714 és la conseqüència de la imposició d'un programa de minorització de la llengua catalana per convertir-la en una manifestació secundària i marginal en la vida pública dels catalans: al llarg d'aquestes pàgines en veurem manifestacions concloents. Tot i això, hi ha el perill de valorar amb ulls actuals uns fets que en altres èpoques tenien una significació diferent, i el mateix es pot dir de les reaccions que aquella imposició va suscitar entre els afectats.

Tradicionalment s'ha vist en aquest procés un conflicte entre dominadors i oprimits, i és clar que en molts moments va ser així. Però el propòsit d'eradicació del català s'ha explicat, sovint, d'una manera massa simplista. D'una manera que podríem resumir així: com a conseqüència de la derrota militar dels països de la Corona d'Aragó davant l'exèrcit castellanofrancès de Felip V, la dinastia borbònica va perseguir l'ús de la llengua catalana en tots els terrenys. Malgrat la resistència del poble i les protestes de veus qualificades —per exemple, Agustí Eura, a la *Controvèrsia sobre la perfecció de la llengua catalana* (c. 1730); Baldiri Rexach, a *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* (1749); Pere Salsas, en el seu *Promptuari moral sagrat* (1754); Ignasi Ferrera, dins l'*Apologia de l'idioma català* (c. 1780), o Josep Pau Ballot, a la *Gramàtica i apologia de la llengua catalana* (1814)—, el procés va acabar comportant la pèrdua de confiança dels catalans en la llengua pròpia, la corrupció i la dialectalització de l'idioma i la desaparició del català com a llengua literària —fins que vindrà la Renaixença, el 1833, però aquesta és una altra història. Hi ha una frase cèlebre d'Antoni de Capmany que pot servir de colofó a tot aquell procés de degradació: segons aquest historiador, el 1779 el català era un «idioma antiguo, provincial, muerto hoy para la república de las letras y desconocido del resto de Europa» (Capmany, 1779, apèndix, p. 54).

Però no: les coses no es van produir exactament així. No sempre es tracta d'un enfrontament entre bons i dolents, ni de la gent de fora contra la gent de dintre. Modest Prats criticava aquesta visió maniquea:

Tot es fa girar sobre dos eixos fonamentals: la persecució que sofreix l'ús del català per part de l'estat —francès o espanyol— i la resistència a plegar-se a les imposicions del poder polític. La justificació del primer és relativament clara: no és difícil de presentar la llista de decrets, de mostrar la col·laboració de les institucions i els exemples més variats de catalans que accepten i defensen l'ús de la llengua espanyola —o francesa. Però a l'hora de justificar el segon s'apleguen fets molt equívocs en la seva significació. (Prats, 1995, p. 18)

Doncs bé. Aquestes pàgines s'han d'entendre com una contribució a explicar aquesta problemàtica, tenint en compte tant els actes dels responsables polítics de l'arraconament de la llengua catalana com les raons que tenien per actuar així, i també què pensaven els aliats que s'hi adherien des de Catalunya, propugnant un projecte alternatiu al de la centralitat lingüística catalana —és a dir, proposant una autèntica *transcultu-ració*. Analitzarem, també, de què parlaven exactament els contraris, quan escrivien en llengua catalana o la defensaven.

1. ETAPES DE LA MINORITZACIÓ: DE LA DESCONFIANÇA A L'ACCEPTACIÓ

Les dades sobre la política de generalització del castellà a tot el territori de l'Estat espanyol, com la del francès a la Catalunya del Nord —una generalització que només es podia fer a costa del català—, són prou conegudes, igual que els propòsits que hi havia darrere de les disposicions legals —unes disposicions normalment més mesurades que les idees de fons que les motivaven. El llibre *La persecució política de la llengua catalana* (Ferrer, 1985; vegeu també Rossich, 2014) m'estalvia d'entrar en molts detalls.

Resseguir el procés des del començament implica recular uns anys abans de 1714 per incloure-hi les terres de la Catalunya francesa, la Catalunya del Nord. La primera disposició coactiva tendent a garantir l'ús del francès deu ser una de 1662, quan un decret del Consell Sobirà del Rosselló exigeix presentar un certificat

de coneixement de la llengua francesa per poder entrar a la universitat (Iglésias, 1998, p. 26 i 29). Deu anys després, el 1672, molt abans que el francès esdevingués l'única llengua oficial del territori, el rei va ordenar la creació d'escoles de primeres lletres a Perpinyà en què s'ensenyés a llegir i a escriure tant en català com en francès, per tal que després els alumnes poguessin ingressar a les escoles dels jesuïtes —on el català ja no tenia cap paper:

[...] et que les ditz enfans masles qui voudront estudier aux lettres soyent par ce moyen rendus capables d'entrer dans les classes de grammaires où ils sont instruits par les soins des révérends pères jesuistes tant en la langue latine qu'en la françoise [...] et parvenir aux degrez et privilèges du doctorat, et aux charges d'honneur, de judicature, de magistrature, qui ne seront données à l'advenir à qui que ce soit sans que ceux qui y aspireront parlent et entendent passablement la dite langue françoise. (Torreilles, 1914, p. 368)¹

Retinguem aquesta determinació: el francès, més endavant, seria obligatori per a l'obtenció de càrrecs públics. El decret insistia a dissuadir les reticències que poguessin sorgir: «C'est pouquoy il convient que messieurs les consulz executent les ordres et intentions de Sa Majesté et qu'ilz ne fassent point connoistre par des remonstrances inutiles qu'ils les veulent esluder» (Torreilles, 1914, p. 369).²

Que el decret es referís a possibles incompliments és que es preveien resistències. Però ens equivocariem si penséssim que venien propiciades per l'obligatorietat de l'estudi o el coneixement del francès. La utilitat de conèixer el francès, la llengua de l'Estat, no podia ser negada per ningú. La coerció del decret era una altra: era l'obligació per a l'Ajuntament de Perpinyà d'erigir aquestes escoles i finançar-les (Torreilles, 1914, p. 370-371). El cas és que la pobresa de recursos va fer fracassar el projecte: a començament del segle XVIII només hi havia una escola d'aquestes característiques.

Una altra cosa és que l'obligatorietat de conèixer el francès, formulada per optar a determinades previsions —entrar a la universitat, obtenir un càrrec, exercir una professió—, constituís a la pràctica, d'entrada, un inconvenient. Això es va fer ben palès amb la cèlebre disposició del 2 d'abril de 1700, on Lluís XIV ordena-

1. Traducció: «[...] perquè d'aquesta manera els dits infants mascles siguin capaços d'entrar a les classes de gramàtica, on són instruits amb molta cura pels reverends pares jesuïtes tant en la llengua llatina com en la francesa [...], de manera que puguin accedir als graus i privilegis del doctorat, i als càrrecs honorífics, de la judicatura o de la magistratura, que en el futur només seran concedits a aquells aspirants que parlin i entenguin passablement la dita llengua francesa».

2. «Convé que els cònsols [= regidors] executin les ordres i les intencions de Sa Majestat i que no caiguin en protestes inútils, que no fan sinó mostrar que les volen eludir.»

va que tota la documentació pública sorgida dels comtats del Rosselló i el Conflent, inclosa la notarial, es redactés en francès sota pena de nul·litat. Val la pena recordar en quins termes s'afirmava la relegació de la que fins aquell moment havia estat la llengua dels documents i la governació:

Depuis plus de quarante ans que Nous possédons en pleine souveraineté les comtés et vigueries de Roussillon et Conflans que nous ont esté cédés avec une partie du comté de Cerdagne par le traité de paix des Pyrénées, les procédures des justices subalternes des dits pays, les délibérations des magistrats des villes, les actes des notaires et autres actes publics ont continué a y estre couchés en langue catalane par un usage que l'habitude seule a autorisé. Mais comme outre que cet usage répugne et est en quelque façon contraire a nôtre autorité, à l'honneur de la nation françoise et même à l'inclination des habitants des dits pays (lesquels en toutes occasions ne témoignent pas moins de zèle et d'affection pour nôtre service que nos anciens sujets), ils en reçoivent d'ailleurs beaucoup de préjudice (en ce que pour faire instruire leurs enfants dans la dite langue catalane et les rendre par là capables d'exercer les charges de judicature et de magistrature ils se trouvent obligés de les envoyer estudier dans les villes de la dominaton d'Espagne, ce qui leurs cause de grands frais), nous avons jugé que pour rémédier à ces inconvenians yl estoit à propos d'ordonner qu'à l'avenir toutes les procédures et les actes publics que se feront dans les dits pays seront couchés en langue françoise [...] à peine de nullité.³

La contundència de l'argumentació s'explica per un fet que ja ha estat assenyalat pels historiadors: la construcció de l'Estat francès es fa a partir de la idea d'unitat lingüística, i aquesta política es convertirà en un patró per als altres estats-nació (Blanc, 2010). Observem, de tota manera, que aquest model no partia d'una parla majoritària que s'imposava al conjunt. Podríem pensar fins i tot que la seva força derivava justament del seu origen elitista: la llengua de l'Estat era la llengua

3. «Des de fa més de quaranta anys, nós posseïm en plena sobirania els comtats i vegueries del Rosselló i el Conflent i una part del de Cerdanya a conseqüència del Tractat dels Pirineus, però els processos judicials comuns, les deliberacions dels magistrats de les viles, els assentaments dels notaris i altres actes públics continuen sent redactats en llengua catalana, a causa d'una pràctica que només l'ús consuetudinari ha pogut avalar. Però, ultra el fet que aquest ús repugna i és contrari a la nostra autoritat i a l'honor de la nació francesa (i fins i tot a la inclinació dels habitants d'aquestes terres, que sempre han procurat servir-nos tan bé com els nostres antics súbdits), és clar que això suposa un inconvenient per als catalans de França, que es veuen obligats a dur els seus fills a estudiar a Espanya per aprendre'l i poder ser capaços d'exercir els càrrecs de la judicatura i la magistratura, la qual cosa els ocasiona grans despeses. Per posar remei a aquests inconvenients és una bona cosa ordenar que d'ara endavant tots els procediments i actes públics que es facin en aquests territoris siguin redactats en llengua francesa [...], sots pena de nul·litat.» El text literal francès es pot llegir a Ferrer (1985, p. 28-29, i en la fotografia de la p. 32).

del rei. Es calcula que, al segle XVIII, tan sols tres dels vint-i-cinc milions de francesos entenien el francès (Bentolila, 2012). Acostumats com estem, avui, a la lògica de la imposició general de les llengües més difoses —el rus a l'antiga URSS, el mandarí a la Xina, el castellà a Espanya, l'anglès en el món global—, podríem oblidar que l'expansió, a l'edat mitjana, del llatí o l'occità trobadoresc —dues llengües en bona part artificials—, l'adopció del toscà a la Itàlia del Renaixement, la imposició del francès a l'Hexàgon a l'edat moderna, igualment com la generalització de l'hebreu a l'Israel contemporani no es van fonamentar en el nombre de parlants, sinó en la necessitat de trobar una base lingüística compartida. Una conformitat que no responia a la imposició d'un poble més poderós sobre un altre de més feble, sinó a una convenció cultural o un acte de govern.

Les protestes que van sorgir al Rosselló a conseqüència d'aquella disposició constitueixen una primera mostra de rebuig a la política lingüística dels Borbó. Ara: contra el avui podríem pensar, aquesta resistència no es basa en la humiliació que es podria derivar del redactat literal del decret de Lluís XIV, ni tan sols en un greuge jurídic; les protestes es basaven, simplement, en la impossibilitat pràctica de complir el decret (Iglésias, 1998, p. 47-48):

[...] car, quoyque dans les grandes villes les habitants, en particulier les plus principaux, sçavent médiocrement la langue françoise, dans les petits villages et en particulier à la montagne, qui compose presque la moitié de ce pays, les habitants sont si ignorants à la langue françoise, sans la sçavoir parler, et sont fort peu qui l'entendent. Ils font ordinairement leurs testaments par main des curés des villages ou par des nottaires qui sont aux petites villes et à celles de montagne, qui ne sçavent non plus la langue françoise [...]. Que si les testaments doivent se faire en langue françoise ny le testateur, ny le curé ou notaire, ny les témoins pourront entendre la dernière volonté du testateur. [...] Quant à la ville de Perpignan, il y a des nottaires françois et catalans, personnes d'un très grand mérite, très sçavants et d'une fidélité sans exemple; il n'y a qui sont desjà avancés en âge qui leur seroit impossible de faire les actes en langue françoise, et il leur seroit un très grand préjudice de quitter leurs vacations après avoir si bien servy longtemps le public et de se voir réduits à mendier le pain pour eux et leur famille. (Torreilles, 1914, p. 376-377)⁴

4. «Ja que, encara que als pobles grans els habitants, almenys els més preeminents, saben més o menys el francès, als pobles petits, i no cal dir a la muntanya, que constitueix gairebé la meitat del país, els habitants tenen un desconeixement tan gran de la llengua francesa que no la saben parlar gens i són pocs els que l'entenen. Quan han de fer testament, acudeixen als rectors o a notaris del lloc que no saben tampoc francès. [...] Si els testaments s'haguessin de fer en francès s'esdevindria que ni el testador, ni el rector o el notari, ni els testimonis entendrien la darrera voluntat de qui fa el testament. [...] Fins i tot a Perpinyà, on hi ha notaris francesos i cata-

No hi sé veure, aquí, una resistència efectiva a la substitució. Hi ha, en tot cas, la consciència d'una realitat que només es podrà reformar de mica en mica. Es parla dels notaris vells; no pas dels joves, més adaptables a la nova situació. En l'argumentació, l'ús exclusiu del català va lligat a l'àmbit rural, a la ignorància, al passat. En aquest sentit, em sembla que el sentiment predominant en aquest conflicte, a partir d'ara, no és el de resistència, sinó el d'acomodació, de conformació. És revelador el testimoni resignat del notari Jaume Esteve, que escriu en el seu llibre de protocols, abans de passar-se al francès:

En virtud de edicte de Sa Magestat Christianíssima, que Déu quart, [...] tots los actes dels notaris deuen esser escrits en llengua francesa a comensar al primer del mes de maig del present y corrent any 1700, ab deffences de fer-los més al llatí ni cathalà. Lo dit edicte aporta per pena la nul·litat de dits actes. Sie lo Senyor per a sempre alabat i nos fasse misericòrdia, nos done paciència, conformant-nos a sa santa voluntat, y nos encamine per lo camí del Cel. (Peytaví, 2004, p. 48bis)

El nou rei espanyol Felip V, nét de Lluís XIV, havia estat educat en aquesta mateixa mentalitat, i no és estrany que actués com es feia al seu país. El paràgraf 5 de la *Nueva Planta de la Real Audiencia del Principado de Cataluña* (1716) prescriu d'una manera succinta que «las causas de la Real Audiencia se substanciarán en lengua castellana». Ens hauríem de preguntar quina va ser la repercussió real d'aquesta disposició, ja que, d'entrada, aquesta clàusula podria semblar una simple norma administrativa d'efectes limitats. I també, com en el cas anterior, haurem d'analitzar com va ser rebuda pels catalans.

Doncs bé; les conseqüències van desbordar l'àmbit d'aplicació del decret, que era l'Administració de l'Estat, i van afectar de seguida l'Administració local: els ajuntaments, els corregidors. Els nous càrrecs van ser designats directament pel Consell de Castella i van aplicar les directrius oficials ben aviat. També a Mallorca, tot i que el Decret de Nova Planta respectiu no fes referència a la llengua, es va aplicar la mateixa política; els jurats de Mallorca expressaran al rei els inconvenients d'adoptar el castellà en els documents públics:

Ha mandado la Audiencia que no se presenten peticiones, ni se despachen letras o provisiones sino en lengua castellana, lo que tiene en gran desconsuelo e igual embarazo aquellos naturales que no se hallan bersados ni por lo general entender el idioma castellano. (Ferrer, 1985, p. 20)

lans molt competents i d'una fidelitat a tota prova, n'hi ha que són vells i que no podrien fer els actes en francès, perdrien els seus honoraris tot i haver servit el comú de manera exemplar i es veurien obligats a captar la resta de la seva vida per alimentar-se ells i la seva família.»

Encara que no ho diguessin les lleis, les pressions feien efecte, i no sols es mostraven en l'àmbit politico-administratiu. El 1717, Juan Miguélez de Mendaña, bisbe de Tortosa, ordenava al capítol de la catedral que els acords i actes s'inscrivissin en llengua castellana:

Por quanto el Rey nuestro señor tiene mandado que en sus audiencias de toda la Corona de Aragón se actúe en escrituras; y [por quanto] esta ley real, como directiva y gubernamental y económica fundada en grandes máximas y razones, obliga a todos y es rebeldía y desobediencia a las reales órdenes no cumplirla (como se hace en la curia eclesiástica), MANDO se notifique al reverendo cabildo así lo cumpla, pena a cada uno de los que fueren inobedientes de quatro ducados de plata, y que lo mismo se notifique a Juan S. Sessé que no lo escriba en lengua catalana, pena de privación de oficio y de quatro meses de cárcel.

Malgrat la contundència del redactat, i les amenaces insòlitàment dures, el capítol no ho va acatar, esgrimint les disposicions de Trento i les constitucions tarraconenses favorables a la llengua del poble (Bonet, 1984, p. 65).

En aquesta primera etapa ens trobarem sovint amb aquesta pugna entre les disposicions uniformitzadores que provenien de l'Estat, de les autoritats, i les reticències o la fredor amb què eren rebudes. Ara sabem que al principi els tribunals no van fer gaire cas de les noves directrius: el 1719, el tribunal del Consolat de Mar va ser reconvingut perquè continuaven actuant en català (Garcia, 2010, p. 334). Però, passat el primer moment, s'anava dibuixant un camí que anava de la resignació a l'acceptació. Recordem la disposició de l'Acadèmia de Barcelona —la futura Acadèmia de Bones Lletres— del 18 d'abril de 1731, reglamentant que a partir de llavors «los académicos usen el idioma castellano». No és casual que l'acord es prengué el mateix dia que havien decidit oferir la presidència de la corporació al capità general de Catalunya, Guillaume de Melun, marquès de Risbourg (Rossich, 2002, p. 222). Uns anys més tard, el provincial dels escolapis de Catalunya, Jordi Caputi, consigna això al Decret de visita de 1755, a propòsit del col·legi de Mataró: «Nos complacemos mucho en que (conforme al Capítulo Provincial) todos nuestros religiosos entre sí hablen en castellano y a todos mandamos hablen entre sí y con los demás, o en latín o en castellano, so pena de pan y agua por cada vez que tuviesen con los nuestros conversación tirada en catalán» (Ferrer, 1985, p. 32).

Com hem d'interpretar aquests fets? Com l'actuació d'uns botiflers que pretenien destruir el català? Crec que no: a la primera meitat del segle XVIII, ni tan sols se'ls hauria pogut acudir que això fos possible. I els que s'oposaven a aquesta política? Eren uns patriotes que combatien l'assimilació lingüística? Analitzem, doncs, aquells testimonis que, segons la lectura que se

n'ha fet tradicionalment, representaven la resistència dels intel·lectuals catalans a la política lingüística de l'Estat.

Agustí Eura s'exclamava, cap a 1730, que s'hagués arribat «per nostres pecats a estat tan miserable que, dintre nostra casa i en lo cor de Catalunya, se troben escoles a on los mateixos catalans multen i castiguen als jóvens que parlen per descuit en llengua catalana» (Eura, 2002, p. 668-669). Hi podríem afegir aquesta queixa que formula contra els eclesiàstics que resen en castellà: «Què cosa tan lamentable és vèurer lo poc que los eclesiàstics oren en llengua catalana, veent ab evidència lo detriment que se segueix a l'augment de la perfecció de l'idioma i lo dany evident [que] ocasionen als que havien de procurar lo major profit» (Eura, 2002, p. 668). Baldiri Rexach, el 1749, recordava que «entre todas las lenguas, la que ab més perfecció deuen saber los minyons és la llengua pròpia de sa pàtria» (Rexach, 1749, p. 295). Al seu torn, Josep Ullastra argumenta que «tan connatural és a quiscun nacional l'estimació de sa pròpia llengua com lo mateix natural aliment, pués lo que fa aquest en orde al cos fa aquella en orde a l'ànima. [...] Ab aquest primer anconament nos criam y saborejam aquell que, amb tanta propietat com sua, anomenà dolç amor de la pàtria l'hèroe entre els poetas» (Ullastra, 1980, p. 2-3). Un altre autor tret a col·lació sovint en aquest sentit és Pere Salsas, que advertia això als lectors del seu *Promptuari moral sagrat*:

No rómpias ab la tua llengua lo fil de mil ingenis que, tement-la, no escriuhen. Repara que agraviaràs a la edat present, a la passada y a la venidera. Agraviaràs a la present, llevant-li la honra, fent-la més miserable y estèril que las passadas, pués, ilustrada de tants y tants bons escrits, intentaria la tua llengua dexar-la sens ningun. Agraviaràs a la edat passada, impeding a qui engrandesca los qui en ella floriren qui explíquia sos ditxos, celèbria sas obres y publiquia sas virtuts. Y en especial agraviaràs a la edat venidera, pués intentarias llevar-li mestres que la ensenyian, llums que la il·luminian y ulls que la dirigèscan; que a tot agravia una mala llengua. (Salsas, 1754, p. c2v)

Acabo d'esmentar un seguit d'autors que han servit per posar en relleu l'adhesió a l'idioma d'uns quants escriptors catalans, a pesar de les prohibicions. I és veritat que hi ha un nombre important d'escriptors que fan servir el català, després de 1714. No hi ha solució de continuïtat, en el creu literari del català. Però no sempre aquest fet és el resultat d'una reacció contra l'adversitat: generalment és una manifestació normal de continuïtat. Podem passar per alt les suposades queixes de Baldiri Rexach o de Josep Ullastra. Aquest es limita a fer un elogi de la llengua catalana, cosa perfectament esperable en el pròleg a una gramàtica catalana. Però s'hauria de tenir en compte, també, que la

càrrega semàntica d'algunes paraules varia al llarg del temps: la idea de pàtria —i això val també per al pasatge de Rexach—, s'identifica a l'època d'Ullastra amb el lloc de naixement de la persona, i no remet —com avui— a la ideologia que adscriu l'individu a una nació. Pel que fa a Rexach, alguns estudiosos han pensat que les seves paraules eren una protesta davant la prohibició de l'ensenyament en català. Ara: quan deia que els nens havien de ser educats en la llengua de la seva pàtria, feia una protesta o es tractava d'una simple constatació? D'entrada, voldria recordar que faltaven bastants anys —dues dècades— per a l'obligació de fer l'ensenyament en castellà, decretada per Carles III. I, d'altra banda, aquesta defensa del català figura en un context en què es parla dels avantatges de conèixer diverses llengües: no solament el català, sinó el llatí, el castellà i el francès.

Encara més anterior a l'obligatorietat de l'ensenyament en castellà (i no pas en català, però tampoc en llatí) és l'observació d'Agustí Eura contra els mestres que renyaven els nens que parlaven en català. Hauríem de veure quines eren les escoles on passava això —segurament alguns col·legis de jesuïtes on s'educaven els fills de les grans famílies de Catalunya. En tot cas, són exemples del que avui anomenaríem *immersió lingüística* perfectament comprensibles en un context monolingüe català. No hauríem de fer escarafalls del fet que, en un entorn en què només se sentia parlar en català, s'arbitressin estratègies per reforçar l'aprenentatge d'una llengua que no solament era útil, sinó també necessària.

Finalment, el text de Pere Salsas és la història d'una confusió induïda per la desgraciada etiqueta de «decadència» de la llengua catalana, afortunadament en via de desaparició. Quan els estudiosos troben, en un text de l'edat moderna, les paraules *llengua, agraviar, honra...*, no poden evitar de situar-lo en el context del desús de la llengua pròpia, o de la resistència a la castellanització. Però el text no va d'això: Salsas no s'adreça pas a uns eventuais lectors castellanitzats o castellanitzants que impedissin l'aparició d'escriptors en català, sinó a les llengües —les boques— que poguessin criticar la tasca necessària que fan els escriptors. *Llengua* equivalia aquí a «crítica», doncs.

Aquestes precisions sobre els apologistes del català del set-cents vénen a tomb perquè contribueixen a explicar per quin motiu la llengua catalana no va desaparèixer, tot i la pertinàcia de la política lingüística de la monarquia a estendre l'ús del castellà en detriment del català. Senzillament, era més forta la rutina que no pas l'oposició. És clar que rutina no és resistència activa i conscient, com s'ha volgut veure a vegades. No era una actitud èpica, però va resultar efectiva.

La política lingüística borbònica experimentarà un salt qualitatiu a partir de la Reial cèdula de Carles III (1768), però, malgrat tot, les proves que l'ensenyament

en català no va desaparèixer immediatament amb les prohibicions no són difícils de trobar: Joan-Lluís Marfany recorda el cas d'un capellà vigatà del tombant del segle XIX que disposa l'ensenyament en català de les primeres lletres, convençut que obeeix així el decret de Carles III sobre l'ensenyament en castellà (Marfany, 2002, p. 85), i en tot cas hi ha l'evidència de la impressió de cartilles, o beceroles, en català fins entrat el segle XIX. L'ordre transmesa a la Universitat de Cervera, el 1774, de no imprimir beceroles i gramàtiques llatines en català no es complia simplement «por querer muchas familias conservar el idioma a fin de que se entiendan siempre los instrumentos antiguos [...], ya por valerse los curas párrocos de los formularios de las doctrinas catalanas, [per la qual cosa] tienen casi el mismo despacho que antes» (Prats, 1993, p. 316). I tenim el testimoni de Jovellanos en relació amb Mallorca, el 1804, quan demanava que

se aplicasen los principios de la gramática general a nuestra lengua mallorquina y se diese a los niños una cabal idea de su sintaxis. Siendo la que primero aprenden, la que hablan en su primera edad, aquella en que hablamos siempre con el pueblo y en que este pueblo recibe toda su instrucción, visto es que merece mayor atención que la que le hemos dado hasta aquí. (Jovellanos, 1831, p. 64-65)

Fos quin fos el sentit exacte de la frase «recibe toda su instrucción», sembla evident que pressuposa un cert nivell d'instrucció escolar.

Al principi, a la llista d'escriptors arrengrats en la defensa de la llengua, havia esmentat uns quants noms més. Però no cal aprofundir gaire per descobrir que ni Ignasi Ferrera, ni Josep Pau Ballot no parlen de política lingüística, ni d'opressió nacional. Parlen del conreu de la literatura, dels textos escrits i la seva tradició. Com en parlaven, molt abans que l'estat es preocupés de restringir l'ús del català, Onofre Manescal al segle XVI, Francesc Fontanella i Josep Romaguera al segle XVII, o Narcís Julià al segle XVIII.

D'altra banda, Capmany, o Puigblanch, reivindicats per Víctor Balaguer com a precedents o iniciadors de la Renaixença, no s'oposaven pas a la minorització de la llengua. Al contrari. Antoni Puigblanch no vol ser el primer escriptor d'una nova etapa, com pensaven Víctor Balaguer i després molts altres autors, sinó l'últim del seu temps. Ni tan sols Aribau, en rigor, hauria de figurar entre els iniciadors de la renaixença; els alexandrins de *La pàtria* són assimilables als poemes en llenguatge antic que llavors eren una moda com a ofrena de caràcter celebrador (Rossich, 1996, p. 51). Una altra cosa és que els iniciadors de la Renaixença llegissin *La Pàtria* d'Aribau com un manifest i que se'l fessin seu.

Tot això ens porta a unes primeres conclusions que em sembla que són importants. Al segle XVIII, les dis-

posicions legals contra el català tenen l'eficàcia limitada que tenen; en realitat, durant una bona part del segle, són poc determinants en una societat que és àmpliament analfabeta i monolingüe: són providències o prescripcions que s'han d'emmarcar en un context de predomini absolut del català com a llengua ambiental. I és que els usos lingüístics estrictament populars no importaven gaire al poder. A propòsit d'això, Joan-Lluís Marfany sentència, lúcidament: «a les societats de l'Antic Règim la pràctica lingüística està completament i expressament condicionada per la classe. [Els historiadors de la llengua ho interpreten] en termes de "traïció" aristocràtica o burgesa i "fidelitat" popular. I el classisme no rau pas en això, sinó en l'exclusió de les classes subalternes de l'accés al castellà» (Marfany, 2002, p. 85-86).

En tot cas, pel que podem detectar estudiant els documents, les escomeses contra el català no es veuen com un intent d'anul·lar la identitat d'un poble, ja que la gent s'identifica més amb el dret, amb la religió, amb la terra o amb els lligams familiars que no pas amb una llengua. Aquestes disposicions lingüístiques no es veuen, doncs, per part dels catalans com un perill. Les queixes vénen per greuges que no són els lingüístics, per agressions en el terreny econòmic, polític, judicial. Per la destrucció de cases i viles, per la invasió de funcionaris castellans (vistos com a estrangers), per la marginació dels catalans de les instàncies de poder. Segimon Comas, professor de retòrica de l'Estudi General de Barcelona, es lamentava del tancament de la universitat (Rossich, 2007, p. 458-459), però no de les disposicions preses contra la llengua catalana. Si hi ha protestes pel tema de la llengua, les susciten més els inconvenients pràctics del canvi d'uns usos lingüístics que no pas una suposada ofensa psicològica, una humiliació col·lectiva. Per trobar això, haurem d'esperar a la segona meitat del segle XIX.

2. EL PES DE LA HISTÒRIA

L'acceptació resignada del nou estat de coses a partir de 1714 tenia, però, una esclatxa. De la mateixa manera que l'estat-nació d'encuny francès es basava en la uniformitat lingüística, de la mateixa manera que una llengua escollida era la força que cimentava la nació *in fieri*, la llengua catalana podia vertebrar una legitimitat alternativa. Els historiadors catalans, els polítics, els juristes, els *intellectuals* —per dir-ho amb un terme d'avui— no havien oblidat que abans de 1714 el català era una llengua d'estat. El mateix Antoni de Capmany, màxim exponent de la resignació dels catalanoparlants davant la imposició del castellà, escriu:

El idioma catalán [...] no se debe, pues, considerar como una habla o xerga plebeya, usada para el trato fa-

miliar del rústico pueblo, como podrían creer los que la despreciaren, equiparándola al *patués* de las varias provincias de Francia, de Lombardía, de Italia y otras partes, lenguaje destinado solamente para cantares aldeanos y el uso doméstico del vulgo.

El catalán, a mediados del siglo XIII, era la lengua nacional de tres provincias o reynos, es a saber, de Cataluña, Valencia, Mallorca, Menorca e Ibiza, y de allí se comunicó mucha parte a Aragón, en cuya habla castellana han quedado bastantes voces lemosinas. No era, pues, un idioma del pueblo particularmente: éralo de la corte y palacio de los reyes, como antes lo había sido de los condes de Barcelona, Rosellón y Cerdeña, y después de Provenza. [...] Era, en fin, la lengua de los reyes, de los príncipes, de los palacios, del púlpito, de los tribunales y de las academias amenas. [...] Fue, en una palabra, una lengua nacional, y no una xerga territorial, desde el siglo XII hasta principios del presente, en que se adoptó, con el nuevo gobierno, la castellana en todos los tribunales y actos públicos de las provincias de la Corona de Aragón. Desde esta época solo ha quedado reservada para el trato familiar de las gentes y uso doméstico del pueblo. (Capmany, 1791, p. 355)

Vet aquí el contrapès de la balança que oposava el passat amb el futur. I això explica moltes coses; entre d'altres, l'obsessió creixent de l'Estat per desactivar un perill hipotètic, que curiosament era percebut com a tal més a fora que a dintre: era el perill que despuntava en algunes reclamacions polítiques que feien servir l'argument de la llengua no pas per reivindicar-ne l'ús, sinó com a valor que atorgava als catalans una prima identitària, una sobrerrepresentació dins el conjunt de l'Estat. Era l'element que creava desconfiança a fora i que feia que els catalans haguessin de justificar-se reiteradament explicant que l'adhesió a la llengua pròpia no estava renyida amb la fidelitat a l'Estat; o que suscitava acusacions velades de separatisme en situacions com la Primera Guerra Carlina, l'embranchida de la Renaixença o les reivindicacions merament regionalistes de mitjan segle XIX ençà.

D'aquesta inflexió argumental en tenim diversos exemples, més importants del que sembla perquè se situen al mateix nivell dialèctic que la justificació de l'estat-nació ideal basat en una única llengua. Ja ho trobem en un *Memorial de greuges* (1760) dirigit a Carles III. La preocupació principal dels diputats que el van redactar era l'organització política dels antics territoris de la Corona d'Aragó, administrats des del Consell de Castella. La defensa de la llengua hi apareix de manera indirecta, però contundent, com a argument per exigir que els bisbes i els clergues de les parròquies, i per extensió tots els càrrecs públics, fossin fills del país:

[Hay, además, una ley] especial y más poderosa que obliga a que en Cataluña, Valencia y Mallorca sean obispos y clérigos de sus iglesias los que nacieron o se criaron

en aquellos reinos. Porque, según dijimos, en ello[s] se habla una lengua particular; y aunque en las ciudades y villas principales muchos entienden y hablan la castellana, con todo, los labradores ni saben hablarla ni la entienden. En las Indias, cuyos naturales, según se dice, no son capaces del ministerio eclesiástico, los párrocos deben entender y hablar la lengua de sus feligreses. ¿Y han de ser los labradores catalanes y valencianos de peor condición que los indios? (*Memorial de greuges de 1760*, 1990, p. 16)

Un altre document que recorre a l'argument de la llengua pròpia és el discurs a l'Assemblea Nacional, el 1789, d'un diputat rossellonès, Josep Francesc Terrats:

Lorsque le Roussillon a été réuni à la France, ce pays avait, comme il a encore, ses lois, ses usages et son langage particulier. Ces lois [...] sont compilées dans un code intitulé *Constitution de la Principauté de Catalogne et du Roussillon*; elles sont écrites en langue catalane qui est celle du pays: tous les titres, actes et contrats avant 1700 sont dans la même langue [...]. Si la province du Roussillon, qui ne forme qu'un seul département, était privé de la Cour dont elle a toujours été en possession, il en résulterait les plus grands malheurs à ses habitants. (Brunet, 1990, p. 19)

Narcís Iglésias fa notar que Terrats, «lluny de voler defensar el català com a llengua del país enfront del francès, recorre a l'argument de la llengua autòctona per tal de justificar la necessitat de conservar l'estructura política particular del Rosselló», i el mateix s'esdevindrà el 1799 a propòsit de la petició d'un tribunal d'apel·lació per a Perpinyà (Iglésias, 1998, p. 48-49). Però és justament aquest desplaçament que va de la defensa de la llengua a l'exigència de més poder polític allò que era jurídicament inacceptable pel poder central.

També és el pes de la història el que explica el parentesi instaurat per les autoritats franceses d'ocupació durant la guerra contra Napoleó, en què el català recuperà l'oficialitat, de manera efímera, durant uns mesos de 1810. El *Diario de Barcelona*, reconvertit en *Diari del Govern de Catalunya i de Barcelona*, apareixerà en edició bilingüe —català i francès— i de seguida només en català. I a Barcelona i a Girona, els acords de l'ajuntament es tornen a redactar en català (Mercader, 1953). Naturalment, el valor d'aquest fet, destinat a afeblir els lligams de Catalunya amb la monarquia espanyola, i eventualment a guanyar-se la simpatia dels catalans, és —era— merament conjuntural (significativament, aquesta *restauració* no es va fer mai extensiva al Rosselló). Això sí: té l'interès de reflectir que la llengua era percebuda com un factor diferencial respecte d'Espanya i ressitua en la memòria col·lectiva una imatge d'oficialitat. La publicació, el 1814, de la primera *Gramàtica y apologia de la llengua catalana* im-

presa, de Josep Pau Ballot, no pot ser aliena a aquesta curta etapa d'institucionalització.

3. DE L'ACCEPTACIÓ A L'ADHESIÓ

En tot cas, a la segona meitat del segle XVIII es produeix un canvi, quan les idees de la il·lustració vingudes de França inclinaren alguns intel·lectuals catalans a plantejar-se per primer cop la substitució. Fins llavors, les disposicions del poder reial havien procurat anar introduint la llengua castellana —el francès al Rosselló— en àmbits determinats; d'ara endavant, però, ja es podrà imaginar, o entreveure, l'extinció de les llengües regionals, i alguns catalans acabaran pensant que el sacrifici és necessari. La novetat serà que algunes de les argumentacions a favor d'aquest recanvi lingüístic sortiran dels mateixos catalans.

El que trobarem no són orientacions pràctiques per estendre l'ús del castellà i practicar-lo. Fins i tot la satisfacció de Jordi Caputi i els càstigs per parlar en català que hem vist abans es podien entendre com a mesures pedagògiques encaminades a un aprenentatge lingüístic necessari. Però no és aquesta la música que sona darrere l'observació d'un il·luminista com Francesc Romà i Rossell (1767) quan diu que «no puede negarse que la diversidad de idioma causa estrañeza y retarda el enlace» entre els individus, i conclou: «La uniformidad de lengua no puede lograrse sino con el beneficio del tiempo y por medio de las providencias suaves de que tenemos muchos ejemplares» (Lluch, 1996, p. 202). Era la idea que des de feia temps, a l'època de la redacció del Decret de Nova Planta, propugnaven els governants de la Corona, com José Rodrigo Villalpando. Era la voluntat d'eliminar la diferència. Vegem com ho argumentava aquest jurista aragonès:

Como a cada nación parece que señaló la Naturaleza su idioma particular, tiene en esto mucho que vencer el arte y se necesita de algún tiempo para lograrlo, y más cuando el genio de la nación, como el de los catalanes, es tenaz, altivo y amante de las cosas de su país, y por esto parece conbeniente dar sobre esto instrucciones y providencias mui templadas y disimuladas, de manera que se consiga el efecto sin que se note el cuidado. (Ferrer, 1985, p. 22)

Els il·luministes catalans, des del seu racionalisme i sentit pràctic, abonaran el projecte. Romà i Rossell era el primer. El 1780, Carles Gíbert i Tutó, recordant la Reial cèdula de 1768, exhortarà els seus alumnes a abandonar els escrúpols que els mantenien lligats al català i adoptar decididament el castellà (Kailuweit, 1999, p. 201), amb gran profusió d'arguments. Després vindran Jaume Sala i Guàrdia (c. 1800), propugnant l'aproximació del català al castellà fins que s'hi

confongui (Cahner, 1984, p. 15-16); o Antoni Puigblanch (1811, p. 306), afirmant que «se hace indispensable que [Catalunya] abandone el idioma provincial, si ha de estrecharse más y más bajo las nuevas instituciones, con el resto de la nación, a igualarla en cultura». La idea que sura en tots aquests testimonis no és la de la riquesa que suposa el coneixement d'una altra llengua, sinó la necessitat de l'homogeneïtzació lingüística. La igualació. Perquè «la lengua es la nación» (Monlau, 1859, p. 6). Es tracta d'una creença il·lustrada que guanyarà adeptes a mesura que avança el segle i que arribarà fins a la segona meitat del segle XIX —i més enllà. Al costat d'això, l'opinió de Ramon Llàtzer de Dou i de Bassols, defensant en un passatge de les *Instituciones del derecho público general de España* (1801) la necessitat que el castellà es convertís en la llengua dominant sense que hagi de desaparèixer per això la llengua catalana (Rafanell, 2000, p. 207), sembla gairebé una concessió magnànima.

No crec que es pugui parlar de mostres d'autoodi entre els prohibicionistes. Buscaven un esmortiment de la llengua catalana que no fos traumàtic. Optaven, per dir-ho així, per una certa eutanàsia lingüística, perquè veien en la inferioritat del català un fet irreversible. Se sabien vençuts i buscaven sobreviure dins aquesta realitat, mirant d'adaptar-s'hi. Com diu Josep Fontana (1988, p. 120), «la renúncia a la llengua era una de les bases de la seva aliança amb la monarquia absoluta —que, com hem vist, havia entès perfectament la relació que existia entre llengua i nacionalitat». Tanmateix, no es rep a la Catalunya espanyola l'hostilitat lacerant que trobem a França en aquesta època contra les llengües regionals. A França, amb la Revolució, la llengua del rei passarà a ser la llengua de la República. I això suposarà un salt qualitatiu en la política de marginació del català (i de les llengües altres que el francès), perquè del que ara es tractarà és, directament, d'una política lingüística d'exterminació:

Les habitants de plusieurs communes parlent exclusivement le catalan, cet idiome de nos ennemis fanatiques. Nous vous proposons de faire disparaître encore ces traces de barbarie et d'envoyer des instituteurs à ces citoyens qui ne savent pas parler encore la langue de la liberté.⁵

Això proposava Bertrand Barrère el 18 de febrer de 1794, a la Convenció Nacional. Com explica Michel Brunet (1990, p. 521):

[...] la terreur linguistique marque une profonde rupture avec la politique poursuivie depuis l'annexion

5. «Els habitants de molts pobles parlen exclusivament el català, aquest idioma dels nostres enemics fanàtics. Us proposem de fer desaparèixer d'una vegada aquests senyals de barbàrie i enviar instructors a aquests ciutadans que encara no saben parlar la llengua de la llibertat.»

par le regime monarchique. Aucun roi de France n'eût souscrit au programme d'Urbain Domergue: "Effaçons les jargons comme nous avons effacé les provinces". La monarchie avait imposé le français comme langue officielle [...] mais n'avait jamais prétendu éradiquer la langue vernaculaire.⁶

4. DE L'ADHESIÓ A LA RESISTÈNCIA

La política de bandeig del català continuarà al llarg del segle XIX —i, encara amb més força, al segle XX. Abans de 1830, els bisbes prescriuen la redacció en castellà dels assentaments parroquials. L'any següent, la Reial Taula de Comuns Dipòsits de Barcelona decideix «variar el idioma catalán de que ha usado esta oficina desde su creación en el año 1401» (Rafanell, 2008, p. 28).

Igualment, es mantenen les posicions ideològiques d'arrel il·luminista. El 1835, la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País anuncia la iniciació dels treballs per a un diccionari mallorquí-castellà, i ho fa en aquests termes:

La Sociedad, deseosa de contribuir por su parte a la generalización del habla nacional entre nosotros y a la desaparición en lo posible del dialecto mallorquín, a lo menos en el rato de las personas cultas, como un lazo más estrecho de fraternidad con las otras del continente y como la adquisición del instrumento necesario para aumentar los conocimientos útiles y brillar los ingenios baleares, ha resuelto [...] emprender la formación del *Diccionario mallorquín-castellano*. (Massot, 1985, p. 128)

El text és signat per Jaume Pujol, autor també d'una ortografia mallorquina. D'ell és un article («De los dialectos considerados con relación a la literatura»), de 1840, que reflecteix l'adhesió continuada a la substitució lingüística de bona part dels intel·lectuals il·lustrats:

Es duro y sensible tenerlo que confesar, por más que sea nuestra habla provincial la de nuestras más tiernas afecciones. Debemos renunciar a ella, porque así lo exige el interés que nos eleva a contraer afinidades, las más que sea posibles y las más estrechas, con el continente vecino. (Massot, 1985, p. 133)

Podria continuar adduint textos que reflecteixen la desconfiança en la llengua pròpia unes quantes dècades més. El 1866, Pere Mata, que havia escrit una

6. «El terror lingüístic [de la Revolució Francesa] marca una ruptura profunda amb la política seguida des de l'annexió [de la Catalunya del Nord] pel règim monàrquic. Cap rei de França no hauria subscrit el programa d'Urbain Domergue: "Esborrem els parlars incultes com hem esborrat les províncies". La monarquia havia imposat el francès com a llengua oficial [...], però mai no havia pretès eradicar els vernacles.»

poesia en català a *El Vapor* el 1837 i havia contribuït amb un altre poema a *Los trovadores nous* (1858), es proclama contrari

a la tendència que se revela en Catalunya con el establecimiento de premios para recompensar en los Juegos Florales las poesías escritas en el antiguo idioma y estilo provincial; porque esta costumbre muestra un aspiración retrógrada y contraria a la conveniencia del progreso universal, [y,] toda vez que propende a influir en el pueblo catalán el espíritu y opiniones de épocas pasadas y viciosas y a sostener el dialecto provincial, es rémora contra la propagación del lenguaje nacional y adopción en un tiempo más o menos remoto del universal. (Elías, 1895, p. 155)

Aquest text, com es pot veure, ja reacciona polèmicament contra un projecte alternatiu: el de recuperació de la llengua catalana. Perquè, al mateix temps que hi havia qui donava per mort el català literari, ara sorgeix una nova generació que es considera la restauradora de l'antiga llengua dels trobadors —que identifiquen amb el català. No hi fa res que aquesta generació estigués poc o gens informada de la tradició que havia mantingut viva la llengua catalana; no hi fa res que trenquessin amb l'herència del patrimoni literari català de l'edat moderna per abraçar una estètica renovadora: el resultat és que el projecte renaixentista trencava amb la ideologia il·luminista i racional d'«una nació, una llengua» per abraçar un ideari nou, emotiu i apassionat: el del romanticisme.

Un dels primers textos que reaccionaran contra la subordinació del català al castellà és el pròleg de Joaquim Rubió i Ors a les poesies que signava amb el nom de *Lo Gayter del Llobregat* (1841). La seva insòlita proclama en favor de la independència literària de la llengua catalana, reforçada per la suma entre aquesta llengua i la dels trobadors, proposa un nou mapa literari en què la literatura catalana ja no és un subconjunt dins la literatura espanyola. No gaire més tard, apareixerà el que és potser el primer testimoni explícit d'oposició a la voluntat d'extermini de la llengua catalana, que era vista com un obstacle per a la vertebració de la nació espanyola. Es tracta d'un text molt poc conegut, i és escrit per un castellà, Basilio Sebastián Castellanos:

Si las letras y la poesía perdieron su brillante luz en la culta Cataluña, luz que les prestara la hermosa lengua lemosina, el pueblo mantuvo y aun mantiene la lengua con entusiasmo, habiendo costado hasta sangre vertida en contiendas ruidosas el pretender hacerles abandonar el lenguaje de sus padres. Cataluña, Valencia y las Islas Baleares sostuvieron en su pureza, hasta hace dos siglos, la lengua lemosina; y si bien la ley, que tiende a destruir en España los dialectos para que el lenguaje castellano sea el de toda la nación, ha obligado hace poco

menos de un siglo a que en las escuelas solo se enseñe la lengua castellana y no se permita hacer uso del lenguaje peculiar de estas provincias en instrumentos públicos oficiales, no por eso han abandonado la lengua lemosina en las tres provincias, pues que entre si y en familia es solo este lenguaje el que se usa y usará aun algunos siglos, por más que se empeñen en evitarlo; porque el orgullo provincial se opondrá siempre a lo contrario, y con razón, puesto que en ello recuerdan mejor sus glorias y tradiciones. (Castellanos, 1856, p. 159)

Malgrat tot, el *empeño* persistia. Seria excessiu voler fer ara una llista de les disposicions que es van succeint contra la llengua catalana. Hi ha, per exemple, lleis de caràcter general que prescriuen l'ús de l'espanyol en la paperassa oficial i en els documents: la Llei del notariat (1862), la Llei del Registre Civil (1870), el Reglament del notariat (1874), la Llei d'enjudiciament civil (1881)... (Ferrer, 1985, p. 64-76). Però hi ha una disposició que em sembla especialment significativa de la voluntat d'interferir en l'àmbit no oficial, i que prova que l'objectiu ja no és l'extensió del castellà, sinó l'afebliment del català, del seu ús social, precisament com a reacció davant la recuperació literària del català i del seu prestigi a la segona meitat del segle XIX.

El cas és que davant l'èxit del teatre català, que experimenta un creixement important a partir de 1865, amb obres extenses —i no simples entremesos còmics— estrenades als teatres de Barcelona, una ordre de 1867 prescriu que no s'admetran a censura les obres de teatre «exclusivamente escritas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España». Era un atac en tota regla contra el teatre Romea, que s'havia especialitzat en l'estrena només d'obres catalanes. Això, a la pràctica, obligava els escriptors a optar obligatòriament pel teatre bilingüe, en una decisió insòlita que no crec que tingui paral·lel enlloc.

En vista de la comunicació pasada a este Ministerio por el censor interino de teatros del reino con fecha 4 del corriente, en la que se hace notar el gran número de producciones dramáticas que se presentan a la censura escritas en los diferentes dialectos, y considerando que esta novedad ha de influir forzosamente a fomentar el espíritu autóctono de las mismas, destruyendo el medio más eficaz para que se generalice el uso de la lengua nacional, la reina (q. D. g.) ha tenido a bien disponer que en adelante no se admitirán a la censura obras dramáticas que estén exclusivamente escritas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España. (Rossich i Cornellà, 2014, p. 166)

Francesc Ferrer fa notar que aquesta Reial ordre no es troba a la *Gaceta de Madrid*, sinó tan sols al *Boletín Oficial de la Provincia* de Barcelona, «la qual cosa vol dir que es dictà expressament per a Catalunya» (Ferrer, 1985, p. 71 i nota 18). Però va durar poc: amb el des-

tronament d'Isabel II va deixar d'estar en vigor. Alguns estudiosos han explicat que la reacció dels dramaturgs catalans va ser introduir a les obres un personatge ridícul o antipàtic que parlés espanyol, però l'examen de les obres d'aquell moment no ho corrobora pas (Rossich i Cornellà, 2014, p. 169-172). L'únic exemple en què això és visible és la comèdia bilingüe *Cosas del dia* (1868), de Ramon Bordas, en què el motiu central de l'argument és precisament la nova «moda» de parlar en castellà. A l'obra es desqualifiquen els personatges que obliguen a parlar en castellà i s'expressa la contrarietat per la Reial ordre (aspecte aquest que s'intensifica en la segona edició, de 1888).

Amb el renaixement de les nacionalitats, i la càrrega sentimental que adquireixen els conceptes de «pàtria» i de «llengua materna», arriba l'hora de la resistència. I de l'adhesió emocional —fins i tot irracional— a la Nació. En el terreny més polític, el 1888, la Lliga de Catalunya redacta un *Missatge a la Reina Regent* amb la petició expressa «que la llengua catalana sia la llengua oficial a Catalunya per a totes les manifestacions de la vida d'aquest poble. Que l'ensenyament a Catalunya sia donat en llengua catalana. Que sien catalans los tribunals de justícia i totes les causes i litigis se fallin definitivament dintre del territori». La resposta del ministre de Foment, Navarro y Rodrigo, va ser, però, d'una hostilitat radical: «La petición de los llamados catalanistas no puede ser considerada, en aquel país de la sensatez y la cordura, sino como una extravagancia de una minoría insignificante [...]. Y todavía añadiré más: hasta como un acto de demencia» (Ferrer, 1985, p. 77). El 1892, s'aproven les Bases de Manresa, de vocació autonomista, que entre altres coses proposen també com a única llengua oficial a Catalunya el català.

Quan, el 1901, Antoni M. Alcover publica la *Lletra de convit* per llançar la idea d'un gran diccionari de la llengua catalana, l'actitud dels intel·lectuals catalanistes es trobava als antípodes de la dels il·lustrats. En l'endemig havia passat, com un huracà, el romanticisme. De l'adhesió al projecte d'una nació espanyola amb una mateixa llengua, una mateixa moneda i unes mateixes lleis s'havia passat al projecte de reconstruir una nació catalana arrelada a la seva història, compatible —encara— amb una idea d'Espanya flexible i generosa. A la pretensió de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, quan anunciava el diccionari mallorquí-castellà, de «contribuir por su parte a la generalización del habla nacional entre nosotros y a la desaparición en lo posible del dialecto mallorquí», Alcover hi oposa tota la força de la seva retòrica rampelluda:

Quina manera més original d'esser *amichs del país*, voler despullar *el país*, el poble mallorquí, un poble civilisat y constituït, d'una cosa tan íntima, tan coral, de

tanta transcendència per la vida d'un poble com és la seva llengua, mamada amb la llet sigles y més sigles! [...] Gràcies a Déu, tal empresa no passà avant ni capità per lo esguerrada y esbordellada, y la nostra llengua, amb tants d'anys com són passats de llevò ensà, lluny d'anar per les foranes y quart minvant, com volien aquells *amichs*, que Déu haja perdonats, va quart creixent y més per mitx que may; de cada die és més estimada y festejada y enlità dels meteyts y tot que abans non-n feyen gens de cas, y ja no està just una auvella davant el tonedor com estava devers l'any 1835. (Alcover, 1901, p. 6)

5. CONCLUSIÓ

Garantit l'ús oficial en exclusiva del castellà, les escameses contra l'ús del català envairan cada vegada més l'àmbit privat, com ara la prohibició de parlar per telèfon en català. Encara que no la tenim documentada com a tal, hi ha la protesta per aquesta exigència del diputat Joan Maluquer i Viladot, a les Corts, el 1896 (Ferrer, 1985, p. 79). Nous fenòmens, velles polítiques. Sota Alfons XIII, la política lingüística de l'Estat continuarà perseguint el català: en l'ensenyament de la doctrina cristiana a les escoles, en la vitalitat de les revistes polítiques i satíriques, sovint censurades o prohibides... (vegeu Roig, 1992). El segle xx veurà les mostres més extremes de la persecució de la llengua catalana, sobretot sota la dictadura de Franco. Però com que he titulat aquest paper «Les actituds davant la política lingüística de la monarquia borbònica», no cal que hi entri.

L'acabament de la dictadura va suposar la recuperació del caràcter cooficial del català a la major part dels països on és la llengua pròpia del territori. Amb tot, no es pot dir que s'hagi arribat a una situació de normalitat. De fet, en els últims anys, les mesures que s'apliquen des del poder central suposen clarament un retrocés en el procés de normalització. Els detalls d'això són prou coneguts, i no els exposaré. Em limitaré a fer notar la rotunda falsedat de la frase amb què he encapçalat tot aquest repàs històric. La realitat és precisament la contrària: que després de la derrota de 1714 s'imposa, als països de llengua catalana que estan dins l'Estat espanyol, un programa polític de substitució gradual del català pel castellà —al Rosselló comença uns anys abans, a favor del francès. Però també és cert que al llarg d'aquest procés no sempre els afectats s'hi van oposar. Alguns hi veien l'única possibilitat raonable de progrés dins d'Espanya —i encara avui hi ha molta gent que ho pensa. Més enllà de l'evidència del programa de minorització endegat per l'estat borbònic, això és el que he intentat explicar en aquesta contribució: com van evolucionar les actituds dels catalans davant d'aquesta política de minorització de la llengua i per què no podien ser gaire diferents de com van ser.

6. BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M. *Diccionari de la llengua catalana: Lletra de convit que a tots els amichs d'aquesta llengua envia Antoni Ma. Alcover*. Palma: Felip Guasch, 1901.
- BENTOLILA, Alain Bentolila. *La langue française pour les nuls*. París: First-Gründ, 2012.
- BLANC, Agnès. *La langue du roi est le français. Essai sur la construction juridique d'un principe d'unicité de langue de l'État royal (842-1789)*. París: L'Harmattan, 2010.
- BONET I BALTÀ, Joan. *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984.
- BRUNET, Michel. *Le Roussillon: Une société contre l'État: 1780-1820*. Perpinyà: Trabucaire, 1990.
- CAHNER, Max. «Contribució al coneixement de l'ús lingüístic entre els escriptors catalans de la fi del segle XVIII». *Estudis Universitaris Catalans*, núm. XXVI (1984), p. 5-16.
- CAPMANY, Antonio de. *Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Vol. II. Madrid: Antonio de Sancha, 1779.
- *Codigo de las costumbres maritimas de Barcelona, hasta aqui vulgarmente lamado Libro del Consulado*. Madrid: Antonio de Sancha, 1791.
- CASTELLANOS DE LOSADA, Basilio Sebastián. «Discurso ó mas bien Reseña histórico-arqueológica sobre las lenguas, idiomas, dialectos y escritura en general, y en particular de España». A: *Album de Azara: Corona científica, literaria, artística y política [...] a la buena memoria del [...] Excmo. Señor D. Jose Nicolas de Azara y Perera*. Madrid: Imprenta de D. Alejandro Fuentenebro, 1856, p. 125-210.
- ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX: Apuntes y datos*. Vol. II. Barcelona: Imprenta de Calzada, 1895.
- EURA, Agustí. *Obra poètica i altres textos*. Ed. crítica de Pep Valsalobre. Barcelona: Fundació Pere Corominas, 2002.
- FERRER I GIRONÈS, Francesc. *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- FONTANA, Josep. *La fi de l'Antic Règim i la industrialització: 1787-1868*. Barcelona: Edicions 62, 1988. (Història de Catalunya; 5) [Col·lecció dirigida per Pierre Vilar]
- GARCIA OMS, Arcadi. *El dret notarial català: La implantació a Catalunya del model castellà, 1716-1755*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Dret Civil, 2010.
- IGLÉSIAS, Narcís. *La llengua del Rosselló: Qüestió d'estat: La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*. Vic: Eumo, 1998.
- JOVELLANOS, [Gaspar Melchor de]. *Tratado teórico-práctico de enseñanza pública con aplicacion a las escuelas y colegios de niños: Obra póstuma del señor Jovellanos dada a luz con otras del mismo autor por Don Ramón María Cañedo*. Madrid: Imprenta de D. León Amarita, 1831.
- KAILUWEIT, Rolf. «El canvi de l'arquitectura lingüística de les terres catalanes en els segles XVIII i XIX». *Caplletra*, núm. 27 (1999), p. 189-211.
- LLUCH, Ernest. *La Catalunya vençuda del segle XVIII*. Barcelona: Edicions 62, 1996.
- MARFANY, Joan-Lluís. «Per a la història de la introducció del castellà a Catalunya. Alguns problemes i qüestions de mètode». *Estudi General*, núm. 22 (2002): *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats, II*, p. 65-87.
- MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els mallorquins i la llengua autòctona*. Barcelona: Curial, 1985.
- Memorial de greuges de 1760. Projecte de constitució de l'estat català de 1883. Memorial de greuges de 1885. Missatge a la Reina Regent de 1888. Bases de Manresa de 1892*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1990. (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums; 6/1)
- MERCADER I RIBA, Joan. «L'oficialitat del català sota la dominació napoleònica». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. II (1953), p. 7-22.
- MONLAU, Pedro Felipe. «Del origen y la formación del romance castellano». A: *Discursos leídos ante la Real Academia Española: En la recepción pública del Ilmo. Sr. D. Pedro Felipe Monlau, el día 29 de junio de 1859*. Madrid: Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, 1859.
- PEYTAVÍ DEIXONA, Joan (cur.). *El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*. Barcelona: Fundació Noguera, 2004.
- PRATS, Joaquim. *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès, 1993.
- PRATS, Modest. «La llengua catalana al segle XVIII. Possibles pautes d'estudi». A: BALSALOBRE, Pep; GRATACÓS, Joan (ed.). *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema, 1995, p. 15-73.
- PUIGBLANCH, Antoni. *La Inquisición sin máscara*. Cadis: Josef Niel, 1811.
- RAFANELL, August. *El català modern: Set estudis d'història cultural*. Barcelona: Empúries, 2000.
- «L'última victòria de Napoleó». *Serra d'Or*, núm. 581 (2008), p. 25-28.
- REXACH, Baldiri. *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Girona: Anton Oliva, 1749.
- ROIG I ROSICH, Josep M. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- ROSSICH, Albert. «Les arrels literàries de Verdaguier». *Ausa*, vol. XVII, núm. 136 (1996), p. 39-60.

- ROSSICH, Albert. «La poesia catalana a l'Acadèmia abans de la Renaixença». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVIII (2002), p. 213-230.
- «Segimon Comas i Vilar, acadèmic i preceptista». A: MIRALLES, Eulàlia [et al.] (ed.). *El (re)descobrimient de l'edat moderna: Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Universitat de Barcelona, 2007, p. 431-461.
- «La llengua catalana després del Decret de Nova Planta». A: ALCOBERRO, Agustí (dir.). *Catalunya 1714-2014: La pervivència de la nació*. Barcelona: Ara Llibres: Generalitat de Catalunya, 2014, p. 148-173.
- ROSSICH, Albert; CORNELLÀ, Jordi. *El plurilingüisme en la literatura catalana: Retòrica, versemblança, diglòssia*. Bellcaire d'Empordà: Vitella, 2014.
- SALSAS Y TRILLAS, Pere. *Promptuari moral sagrat, y catechisme pastoral, de platicas doctrinals, y espirituals*. Vol. I. Barcelona: Estampa de Teresa Piferrer, 1754.
- TORREILLES, Philippe. «La diffusion du français à Perpignan après l'annexion (1660-1700)». *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, núm. 55 (1914), p. 365-383.
- ULLASTRA, Josep. *Grammatica catalána*. Estudi i edició crítica a cura de Montserrat Anguera. Barcelona: Bibliograf, 1980.